

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНОГО»

Резніченко Г.С., к.ю.н.,

*доцент кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ*

У кримінально-виконавчому праві зміна умов утримання у межах виправної колонії, застосування у якості заходів заохочення заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, умовно-достроковим звільнення, отримання права переведення на поліпшені умови утримання пов'язується з певним ступенем виправлення оперуючи поняттями – «став на шлях виправлення», «довів своє виправлення». До речі такі категорії як «став на шлях виправлення», «твердо став на шлях виправлення», «довів своє виправлення» були сформовані і використовувалися як критерії виправлення у виправно-трудоцій педагогіці ще за радянських часів [1, С. 47].

За чинним кримінально-виконавчим законодавством будь-який ступінь виправлення потребує сумлінної поведінки і ставлення до праці, отже всі визначені заходи щодо зміни правового статусу засудженого під час відбування покарання різняться лише строком покарання, який необхідно відбутися засудженому. А це неправильно, не відповідає принципу справедливості, диференціації та індивідуалізації покарання.

У зв'язку із зазначеним особливою актуальністю набувають критерії визначення ступеня виправлення.

Якщо звернутися до історичних аспектів цієї проблеми, маємо згадати, що в 60-ті та 70-ті роки ХХ ст. досить активним був пошук відповіді на питання, що є критеріями ефективності покарання у виді позбавлення волі та діяльності виправно-трудоцій установ. Доводилося, що ефективність покарання, а отже реальний ступінь виконання цілей покарання під час його відбування та здійснення виховного впливу на свідомість засудженого, можливо визначити лише на підставі чітких критеріїв, сукупності показників, за допомогою яких на кожний конкретний момент, необхідний для аналізу відрізка відбутого строку покарання, можна встановити ступінь виправлення засудженої особи. Науковці (О. С. Міхлін, М. П. Мелентьєв, О. Є. Наташев, М. О. Стручков, І. В. Шмаров) дійшли єдиного висновку, що таким критерієм (у загальному вигляді, широкому значенні) має бути поведінка засудженого, яка надасть можливість на кожний конкретний момент визначитися з кількістю засуджених, які виправилися повністю, стали на шлях виправлення, не піддаються виправному впливу. Конкретними ж показниками, які надавали можливість адміністрації установи ухвалювати ці рішення, мали бути дані щодо рівня злочинності серед осіб, які відбувають покарання, порушення режиму утримання під час відбування покарання, ставлення до праці, а отже рівень виконання норм виробітку, ставлення до професійно-технічного та загальноосвітнього навчання (більшою мірою стосувалося неповнолітніх) [3; 4; 5; 6].

Проте вже на той час окрему думку висловлював Г.О. Злобін, який визначав як критерій ефективності виправлення засудженого суб'єктивне ставлення засудженого до призначеного покарання, оцінку ним справедливості та доцільності понесеного покарання [7, С. 66]. Проте О. Є. Наташев не погоджувався із цим, оскільки вважав цей критерій суб'єктивним, таким, що практично не піддається конкретному обліку, до того ж наполягав на тому, що, враховуючи рівень правосвідомості засудженого, оцінка ним справедливості покарання може не збігатися з дійсною його оцінкою. [5, С. 20].

Пошук вирішення даної проблеми, обґрунтування даних питань, як на той час, було дещо заполітизоване, проте хід думок, результати досліджень не втратили своєї актуальності. Не існує конкретного вирішення цих проблем і сьогодні. Надто великі протиріччя властиві процесу виправлення засудженої особи, враховуючи умови, в яких цей процес відбувається. Проте єдине, що визнається будь-яким науковцем, - це те, що засуджена особа має дотримуватися встановлених правил поведінки у місцях позбавлення волі і визнавати необхідність їх дотримання.

Історично під час здійснення спеціальних переписів поставала проблема, яким чином більш повно та конкретно відтворити реальні показники ступеня виправлення засуджених, які утримувалися в місцях позбавлення волі. Завжди враховувалася умовність цих показників. Проте аналіз та порівняння механізму відтворення через дані перепису 1970 – 1989 рр. стану досягнення виправними установами мети покарання – виправлення засудженого – показують деякі відмінності в класифікації цих показників [8, С. 47-51; 9, С. 87-88; 10, С. 63-64; 11, С. 102-103]. Так за результатами спеціальних переписів 1970 та 1979 рр. було здійснено розподіл засуджених відповідно до характеристики їхньої поведінки на дисциплінованих (хто не має порушень), тих, хто має окремі порушення, тих, хто злісно та систематично порушує встановлений порядок, тих, хто недостатньо вивчений. Ці результати безпосередньо базувалися на конкретних даних щодо дисциплінарної практики, застосування стягнень під час відбування покарання. Проте поряд надається характеристика засуджених, яку їм надає адміністрація виправних установ: доказали своє виправлення, стали на шлях виправлення, не стали на шлях виправлення, злісні порушники режиму відбування покарання, недостатньо вивчені. Оскільки критеріїв визначення ступеня виправлення не існувало, адміністрація суб'єктивно оцінювала поведінку засуджених, знову ж таки керуючись наявністю (відсутністю) у них стягнень. За результатами перепису 1989 р. надається вже лише загальна характеристика засуджених на думку адміністрації за такою класифікацією: доказали своє виправлення, твердо стали на шлях виправлення, злісні порушники режиму,

недостатньо вивчені. Усі ці дані мали оціночний характер, законодавство чітких визначень із цього приводу не мало. Маємо погодитися з тим, що існування такої примітивної класифікації засуджених відповідно до ступеня їх виправлення (став на шлях виправлення, не став на шлях виправлення, недостатньо вивчені тощо), було засновано на недостатньому, поверхневому рівні вивчення особистості засудженого, що звісно не сприяло розробленню ефективних засобів виховного впливу. Ці поняття надто складно використовувати як критерії визначення та оцінки поведінки засудженої особи, за відсутності наявної можливості чіткого опису та виміру [2, С. 295, 299].

Отже можна зазначити, що на сучасний момент оцінити ступінь виправлення особи є можливим на підставі оцінки готовності особи дотримуватися порядку та умов відбування покарання, реальних результатів їх дотримання. Поки що в науці кримінально-виконавчого права оціночними показниками визначення ступеня виправлення є дані, які характеризують поведінку засудженої особи, її ставлення до праці, навчання, інших заходів виховного впливу. Усі вони опосередковано відтворюються в дисциплінарній практиці (даних щодо кількості заохочених засуджених і засуджених, які мають стягнення). До цього часу показники дисциплінарної практики є показниками стану дотримання режимних вимог у будь-якій кримінально-виконавчій установі.

Проте доцільним є чітке визначення законодавцем у КВК України сутності термінів «став на шлях виправлення», «довів своє виправлення». Це надасть можливість адміністрації кримінально-виконавчих установ більш точно та часто застосовувати до засуджених заходи стимулювання позитивної поведінки у місцях позбавлення волі.

Література:

1. Исправительно-трудовая педагогика: уч. пособие / [Отв. ред. канд. пед. наук В. Ф. Пирожков]. – М. : Высш. школа МООН СССР, 1967. – 304 с.
2. Антонян Ю. М. Личность преступника / Антонян Ю. М., Кудрявцев В. Н., Эминов В. Е. ; И.о. Ассоц. Юридич. цент. - СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. - 366 с. – (Теория и практика уголовного права и уголовного процесса).
3. Мелентьев М. П. О понятии и критериях эффективности исполнения наказания в виде лишения свободы / М. П. Мелентьев // Труды ВНИИ МВС СССР. - 1969. - № 14. - С. 49-55.
4. Наташев А. Е. Критерии эффективности наказания в виде лишения свободы и деятельности исправительно-трудовых учреждений / А. Е. Наташев // Труды ВНИИ МВД СССР. - 1967. - № 11. - С. 11-23.
5. Наташев А. Е. Основы теории исправительно-трудового права / Алексей Емельянович Наташев, Николай Алексеевич Стручков. - М. : "Юридическая литература", 1967. – 191 с.
6. Шмаров И. В. Преодоление отрицательных последствий отбывания уголовного наказания / И. В. Шмаров // Советское государство и право. -1977. - № 2. - С. 84 -91.
7. Злобин Г. А. О методологии изучения эффективности уголовного наказания в советском уголовном праве и криминологии / Г. А. Злобин // Вопросы предупреждения преступности. - 1965. - № 1. - С. 60-66.
8. Кириллова И. А. Характеристика женщин, отбывающих наказание в ИТК / И. А. Кириллова, О. Б. Лысягин. - М. : ВНИИ МВД СССР, 1981. - 62 с.
9. Михлин А. С. Общая характеристика осужденных. Специальная перепись 1989 г./ А. С. Михлин. - М. : ВНИИ МВД СССР, 1991. - 167 с.
10. Потемкина А. Т. Характеристика осужденных женщин, отбывающих наказание в ИТК. Специальная перепись 1989 г./ А.Т. Потемкина. - М. : НИИ МВД РФ, 1993. - 80 с.
11. Характеристика осужденных к лишению свободы (по материалам специальной переписи 1999 г.). - Том II. / [под ред. д.ю.н., проф. Михлина А. С.]. - М. : Юриспруденция, 2001. - 464 с.